demos

Jaargang 27
Mei 2011

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

4

inhoud

1 **Dakloos in Nederland**
4 Eén op de tien 'jonge' bruiden is 40-plus
4 Drie kwart van bevallingen in ziekenhuis
5 **De man als blok aan het been van vrouwelijke arbeidsmigranten?**
5 Dit jaar 7 miljard inwoners
7 Religieuze jongeren in de minderheid
8 Verschillen in kindertal
8 **Demografisch beleid in Europa**
10 Verschillen in vergrijzing
11 Ruim 12 miljard euro aan nalatenschappen
12 Ouders hebben meer tijd voor kinderen

Foto: Stockxchng/GhostGuest

Dakloos in Nederland

MONIEK COUMANS

Over aantallen en kenmerken

Actuele en betrouwbare cijfers over het aantal daklozen op nationaal niveau ontbreken al jaren. De cijfers die er zijn variëren nogal afhankelijk van de gebruikte methode en de afbakening. Dit artikel gaat in op de vraag of dakloosheid nog een rol speelt in onze maatschappij en zo ja, over welke groep we het dan eigenlijk hebben.

Elke winter als de temperatuur onder het vriespunt zakt, besteden de media aandacht aan daklozen. Hoewel ze daardoor wel in de belangstelling staan, leven ze in de marge van de samenleving. Het zicht op deze groep is hierdoor beperkt en er is weinig bekend over haar omvang. In de landelijke registers, zoals de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA), zijn daklozen doorgaans niet als zodanig te herkennen. Terwijl ze in de ene gemeente in plaats van een adres een puntje krijgen, krijgen ze in de andere gemeente het gemeentehuis als woonadres aangewezen. Bovendien is er een categorie daklozen, die wel op een normaal woonadres staat ingeschreven, maar daar in werkelijkheid niet woont. Doordat de daklozen niet als zodanig in de registers zijn te identificeren, valt deze groep buiten het bereik van onderzoek op basis van bevolkingsenquêtes en is het moeilijk om met de gebruikelijke waarnemingsmethoden zicht te krijgen op deze sociaal kwetsbare groep.

In het verleden zijn enkele schattingen van de omvang van de daklozengroep gemaakt, maar deze zijn niet actueel en lopen afhankelijk van de gebruikte methode en definitie van de doelgroep nogal uiteen. In het meest actuele onderzoek werd het totale aantal dak- en thuislozen in Nederland geschat op ongeveer 15.000, terwijl oudere schattingen op aantallen uitkomen tussen de 17.500 en de 34.000.

In 2006 werd het Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang gestart in de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht), met als doel de situatie van daklozen te verbeteren en tegelijkertijd de overlast terug te dringen. In 2008 is deze aanpak uitgebreid naar alle overige 39 centrumgemeenten en zijn in de zogenoemde

Foto: Stockxchng/haloocyn

Stedelijke Kompassen plannen gepresenteerd over de bestrijding van dakloosheid. Zeer recent is, door het Rijk en de vier grote steden, de tweede fase van het plan van aanpak gestart. Dit is gericht op het voorkómen van dakloosheid, het naar de opvang brengen van degenen die nog dakloos zijn en het weer meedoen van de daklozen die de opvang bezoeken. In het kader van dit beleid zijn voor diverse gemeenten wel betrouwbare schattingen gemaakt, maar een actuele en betrouwbare schatting van het aantal daklozen op nationaal niveau ontbreekt. Het plan van aanpak is mede door het Rijk ingezet, wat kennis over daklozen op landelijk niveau ook voor de nationale politiek relevant maakt.

DE VANGST-HERVANGSTBENADERING

Voor de schatting van de omvang van de populatie daklozen is de vangst-hervangst methode toegepast. Deze methode komt oorspronkelijk uit de biologie, waar ze wordt gebruikt om de populatieomvang van bepaalde diersoorten te schatten. Daarbij worden op twee of meer plaatsen steekproeven getrokken en wordt aan de hand van de overlap tussen de steekproeven het totaal aantal geschat.

Ter illustratie: stel dat een steekproef (eerste vangst) van 50 mussen wordt getrokken uit een bepaalde populatie. De gevangen vogels worden geringd en teruggeplaatst. Na een tijd wordt er een tweede steekproef (vangst) van 40 uit dezelfde populatie getrokken. Vervolgens wordt gekeken hoeveel van de dieren uit de tweede vangst een ringetje hebben. Dit zijn er bijvoorbeeld 20. Er wordt aangenomen dat het aandeel geringde dieren in de hervangst een zuiver beeld geeft van het aandeel geringde dieren in de totale populatie. Met een eenvoudige formule is nu de totale mussenpopulatie te schatten, namelijk:

(eerste vangst * tweede vangst) / aantal gemerkte dieren in tweede vangst.

Er zijn in dit voorbeeld dus ((50*40)/20=) 100 mussen (Sikkel et al. 2006).

Tegenwoordig wordt deze methode ook buiten de biologie breed toegepast. In de sociale wetenschappen wordt doorgaans gebruik gemaakt van registers in plaats van feitelijke steekproeven. Door gebruik te maken van de verhouding tussen de geobserveerde aantallen in de registers en de overlap tussen de registers, wordt het deel dat niet in de registers staat erbij geschat.

Voor de schatting die in dit artikel wordt beschreven is gebruik gemaakt van drie registers, namelijk een register gebaseerd op adressen voor maatschappelijke opvang, een register met daklozen die een uitkering ontvangen en een register met daklozen die instellingen voor alcohol en drugs bezoeken (Landelijk Alcohol en Drugs Informatie Systeem, Stichting Informatievoorziening Zorg). Voor de koppeling werd gebruik gemaakt van de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA).

Wie zijn 'de daklozen'?

Gaat het bij de nagenoeg verdwenen daklozen in de grote steden, waarover het landelijk kennisinstituut voor geestelijke gezondheidszorg, verslavingszorg en maatschappelijke zorg, het Trimbos-instituut, op 16 juni 2010 berichtte, om dezelfde categorie als de 35.000 tot 40.000 daklozen die er volgens een bericht in Trouw op 18 juni 2010 in heel Nederland waren?

In Europa is sinds enige tijd de zogenoemde Ethos-typologie gangbaar (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion), waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen dakloosheid, thuisloosheid, instabiele huisvesting en ontoereikende huisvesting. In Nederland wordt sinds een aantal jaren onderscheid gemaakt tussen feitelijk daklozen en residentieel daklozen. Bij feitelijk daklozen gaat het om de 'echte' daklozen; personen die vooral op straat slapen (de buitenslapers), maar ook om mensen zonder vaste verblijfplaats die op laagdrempelige opvang, vrienden, familie en kennissen zijn aangewezen en geen garantie hebben op een slaapplek voor de komende nacht. Residentieel daklozen staan ingeschreven in instellingen voor maatschappelijke opvang.

Dit artikel gaat over de *feitelijk* daklozen, die in overeenstemming met de definitie van Wolf et al. (2002) als volgt wordt gedefinieerd:

- mensen die leven op straat of andere openbare ruimte, zonder vaste verblijfplaats;
- mensen die kortdurend gebruik maken van de nachtopvang of laagdrempelige opvang; en
- mensen die op niet-structurele basis bij familie of vrienden slapen, zonder vaste verblijfplaats.

Naast de definiëring is ook de afbakening ten opzichte van andere moeilijk waarneembare groepen, zoals bewoners van instellingen en tehuizen, asielzoekers, vluchtelingen en illegalen, een specifiek aandachtspunt. In welke mate overlappen deze groepen elkaar? In figuur 1 is te zien dat de populatie daklozen een overlap vertoont met alle andere genoemde groepen. In de figuur wordt in verband met de overzichtelijkheid geen onderscheid gemaakt tussen feitelijk daklozen, residentieel daklozen en marginaal gehuisvesten. Het spreekt voor zich dat alle daklozen zowel autochtoon als allochtoon kunnen zijn. De overlap tussen bewoners van instellingen en tehuizen geldt echter alleen voor residentiële daklozen, omdat daar ook mensen in tehuizen en opvangcentra onder vallen. Tot slot zullen zowel asielmigranten (vluchtelingen en asielzoekers) als illegalen door de aard van hun bestaan vaak feitelijk dakloos zijn.

De Nederlandse dakloze: een 40-jarige ongehuwde man

De omvangschatting voor peildatum 1 januari 2009 komt neer op een totaal aantal van bijna 18.000 feitelijk daklozen in de leeftijd van 18 tot 65 jaar. Deze schatting is gebaseerd op een statistisch model waarin naast informatie over drie registers ook gegevens over geslacht, leeftijd, herkomst en verblijfplaats (al dan niet in de grote steden) zijn opgenomen (zie kader).

Uit een vergelijking van de verdeling van deze kenmerken binnen de groep feitelijk daklozen met die van de Nederlandse bevolking als geheel blijkt dat de samenstelling van de populatie feitelijk daklozen sterk afwijkt (figuur 2). De daklozen

worden gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van mannen, 30- tot 50-jarigen, ongehuwden en niet-westerse allochtonen, terwijl vrouwen, 50-plussers en gehuwden zijn ondervertegenwoordigd. De aandelen westerse allochtonen en 18- tot 30-jarigen wijken niet noemenswaardig af van die in de Nederlandse bevolking. Het profiel van de daklozen ziet er als volgt uit:

- 80 procent van de populatie daklozen is man, tegenover 47 procent landelijk;
- 57 procent is tussen de 30 en 50 jaar, met een gemiddelde van 40 jaar, tegenover 46 procent 30-50-jarigen landelijk;
- 70 procent van de daklozenpopulatie is ongehuwd, tegen bijna 40 procent landelijk;
- 6 procent is gehuwd, tegen ongeveer de helft van de Nederlandse bevolking;
- 36 procent is niet-westers allochtoon, tegen 11 procent landelijk.

Hoewel de overgrote meerderheid van de daklozen uit mannen bestaat, zijn toch twee op de tien daklozen vrouwen. Vrouwelijke daklozen zijn, met ruim 30 procent, relatief vaak tussen de 18 en 30 jaar oud. Bij dakloze mannen gaat het om 20 procent (figuur 3). Ook zijn de vrouwen minder vaak van niet-westers allochtone herkomst dan de mannen. Met een kwart was het aandeel niet-westerse allochtonen ook onder hen wel aanmerkelijk hoger dan bij de totale bevolking.

Daklosheid speelt vooral in de vier grote steden; één op de drie daklozen verblijft in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag of Utrecht. Deze daklozen zijn, vergeleken met die in de rest van het land, relatief ouder en vaker niet-westers allochtonen.

Tot slot en voor de toekomst

In antwoord op de vraag in de titel van dit artikel kan worden gesteld dat we het hebben over bijna 18.000 feitelijk daklozen in Nederland. Dit komt neer op 17 daklozen per 10.000 inwoners. Of dit veel of weinig is vergeleken met omringende landen is, door problemen met definiëring en afbakening, moeilijk te zeggen. Veel Europese landen werken nu wel volgens hetzelfde definiëringsprincipe (de Ethostypologie). Dit betekent echter niet dat alle landen cijfers beschikbaar hebben over alle verschillende soorten dak- en thuislozen. Zo blijkt uit een overzicht van alle Europese landen die volgens hetzelfde definiëringsprincipe als onderhavig onderzoek werken dat er slechts van enkele landen bekend is hoeveel daklozen bij vrienden of familie verblijven. Een zuivere vergelijking van het aantal daklozen in Nederland is daardoor nog niet mogelijk.

De geschatte groep is breder dan de bijna verdwenen groep buitenslapers in de grote steden waar het onderzoek van het Trimbosinstituut over ging, maar minder breed dan de categorie van 35.000 tot 40.000 daklozen waar Trouw over berichtte. Die laatste groep heeft hoogstwaarschijnlijk betrekking op gegevens over opvangvoorzieningen. Zo spreekt de Federatie Opvang in een persbericht op 2 december 2010 over 54.000 kwetsbare mensen die jaarlijks een beroep doen op de voorzieningen in de maatschappelijke opvang. Deze gegevens betreffen niet alleen de feitelijk daklozen, maar ook mensen die in voorzieningen voor begeleid wonen verblijven en mensen die langdurig en structureel verblijven in woonvoor-

Figuur 1. Overlap tussen de groepen

De kleine overlap van de cirkel asielzoekers en de cirkel illegalen met de categorie autochtonen betreft allochtonen van de derde generatie, de kleinkinderen van illegalen of van personen die een verzoek om toelating als vluchteling hebben ingediend. Het gaat hierbij om een zeer klein aantal.

Bron: CBS.

Figuur 2. Nederlandse bevolking en daklozen (18-64 jaar) naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en herkomst, 2009

Bron: CBS, SIVZ.

Figuur 3. Daklozen in Nederland van 18 tot 65 jaar naar herkomst en geslacht, 2009

Bron: CBS, SIVZ.

Foto: Stockxchng/soozone

zieningen voor maatschappelijke opvang. Hieronder vallen ook de zogenoemde zwerfjongeren en vrouwen met of zonder kinderen die in verband met huiselijk geweld worden opgevangen. Terecht wordt in het persbericht opgemerkt dat het aantal van 18.000 feitelijk daklozen niets zegt over het aantal mensen dat aan de rand van dakloosheid staat. Dat aantal is veel hoger, wat de beleidsrelevantie alleen maar vergroot. Beleid zou er niet alleen op gericht moeten zijn om, bij voorkeur onder barre winterse omstandigheden, het aantal van 18.000 omlaag te krijgen, maar ook op het voorkomen dat nieuwe en andere mensen een langdurige loopbaan als dakloze tegemoet gaan. Dit sluit aan bij het recent ingezette plan van aanpak door het Rijk en de vier grote gemeentes dat zich vooral richt op preventie van dakloosheid.

Herhaling van de schatting over enkele jaren is van belang om te zien of het huidige beleid zijn vruchten afwerpt in die zin dat het aantal feitelijk daklozen afneemt. Daarnaast is het van belang om in toekomstig onderzoek de leefsituatie van daklozen te onderzoeken. Meer informatie over de (ervaren) gezondheid, veiligheid, maatschappelijke participatie en sociale contacten van deze groep zal, meer nog dan het vaststellen van de omvang ervan, handvaten bieden voor het beleid. Een laatste aanbeveling voor de toekomst is om meer inzicht te krijgen in de kwetsbare groep die op de rand van dakloosheid leeft. In dergelijk onderzoek zal niet alleen moeten worden gekeken naar het al dan niet hebben van een dak boven het hoofd, maar ook naar een gebrek aan maatschappelijke participatie, sociale grondrechten, toegang tot instanties en afbrokkelende waarden en normen. Kortom, het hele scala aan factoren die de aansluiting bij onze maatschappij belemmeren. De weg naar dakloosheid loopt immers niet zelden via het pad van sociale uitsluiting.

Foto: Stockxchng/peleda

Voor meer informatie over de vangst-hervangst- methode, het statistisch model en de kwaliteit van de bevindingen wordt verwezen naar Coumans, A.M, P. van der Heijden, M. Cruyff, J. Wolf en H. Schmeets (2010), Dakloos in Nederland. *Bevolkingstrends*, 58(4), pp. 55-60. Heerlen/Leidschenveen: CBS.

LITERATUUR:

- Bruin, D. de, C. Meijerman en H. Verbraeck (2003), *Zwerven in de 21ste eeuw: een exploratief onderzoek naar geestelijke gezondheidsproblematiek en overlast van dak- en thuislozen in Nederland.* Utrecht: Centrum voor Verslavingsonderzoek.
- Coumans, A.M, P. van der Heijden, M. Cruyff, J. Wolf en H. Schmeets (2010), Dakloos in Nederland. *Bevolkingstrends*, 58(4), pp. 55-60. Heerlen/Leidschenveen: CBS.
- Edgar, B. (2009), *European review of statistics on homelessness.* Brussel: European Federation of national organisations working with the homeless, FEANTSA.
- Heyendael, P.H.J.M. en H.G. Brouwers (1989), Mensen in de marge in soorten en maten. *Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg*, 8, pp. 4-8.
- Maas, M. en M. Planije (2009), *Monitor Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang. Rapportage 2009: Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht.* Utrecht: Trimbos-instituut.
- Planije, M, M. Maas en W. Been (2010), *Monitor stedelijk kompas 2009. Plan van aanpak maatschappelijke opvang in 39 centrumgemeenten.* Utrecht: Trimbos-instituut.
- Schmeets, H., C. Reep en G. Snijkers (2003), Afbakenen van moeilijk waarneembare bevolkingsgroepen. *Bevolkingstrends*, 51(3), pp. 62-68.
- Sikkel, D., P.G.M. van der Heijden en G. van Gils (2006), *Methoden voor omvangschattingen van verborgen populaties, met name illegalen.* Meppel: Boom Juridische Uitgevers.
- VNG (1990), *Dak- en thuislozen. Aantallen, opvang en gemeentelijk beleid; een inventariserend onderzoek.* Vereniging voor Nederlandse Gemeenten, afdeling Sociaal-Geografisch en Bestuurskundig Onderzoek.
- Wolf, J., M. Zwikker, S. Nicholas, H. van Bakel en D. Reinking (2002), Op achterstand. Een onderzoek naar mensen in de marge van Den Haag. Trimbos-instituut, Utrecht.

Dr. A.M. Coumans, Centraal Bureau voor de Statistiek, e-mail: m.coumans@cbs.nl

Foto: Morguefile/jkt de

demodata

EÉN OP DE TIEN 'JONGE' BRUIDEN IS 40-PLUS

In 2010 was één op de tien vrouwen die voor het eerst trouwden boven de 40 jaar. In 1980 gold dit voor één op de 100 'jonge' bruiden. Omdat steeds meer paren eerst ongehuwd samenwonen, wordt het huwelijk steeds vaker uitgesteld. De gemiddelde leeftijd van vrouwen bij de huwelijkssluiting stijgt gestaag. Dit geldt in het bijzonder voor de leeftijd waarop vrouwen voor het eerst trouwen. Deze is de afgelopen 30 jaar toegenomen van 23 tot 30 jaar. In 2010 trouwden bijna 6.000 vrouwen van boven de 40 voor het eerst. In 1980 waren dit er 800. Drie kwart van de vrouwen was toen jonger dan 25 jaar bij de eerste huwelijkssluiting. Nu is dit een op de vijf. Bruid en bruidegom zijn tegenwoordig ouder omdat ze vaak eerst een tijdje ongehuwd hebben samengewoond. Dit geldt voor vier op de vijf stellen die in de periode 2000-2008 voor het eerst trouwden. Onder paren die niet tot een kerkelijke gezindte behoren of rooms-katholiek zijn is dit zelfs 90 procent. Bij islamitische paren komt ongehuwd samenwonen relatief weinig voor. Ruim de helft van de vrouwen is niet getrouwd als ze moeder worden. Ook dit aandeel neemt al jaren toe. Het aandeel met kinderen was het grootst onder bruidsparen zonder kerkelijke gezindte. Islamitische paren waren juist vaak kinderloos bij hun eerste huwelijk. (CBS)

DRIE KWART VAN BEVALLINGEN IN ZIEKENHUIS

In 2010 werden in Nederland 184.000 kinderen geboren, de meeste van hen in het ziekenhuis. Gemiddeld drie kwart van de bevallingen vindt in het ziekenhuis plaats, een kwart thuis, 0,5 procent elders, bijvoorbeeld in een geboortehotel of in de auto op weg naar het ziekenhuis. Vergeleken met andere landen is het aandeel thuisbevallingen hoog. Het is wel afgenomen. In de jaren 1989/1991 lag het aandeel thuisbevallingen nog op 38 procent. Ongeveer een derde van de ziekenhuisbevallingen was in de jaren 2007/2009 poliklinisch. (CBS)

De man als blok aan het been van vrouwelijke arbeidsmigranten?

VINA WIJKHUIJS, ROEL JENNISSEN

Over de indirect discriminerende rol van het arbeidsmigratiebeleid

Cijfers van het CBS wijzen uit dat ook de afgelopen jaren de geregistreerde arbeidsmigratie naar Nederland voor het grootste deel bestond uit mannen. Slechts een derde van de arbeidsmigranten was vrouw. Voor een deel komt dit door biologische verschillen tussen mannen en vrouwen, en door het geheel aan sociale percepties en interacties in een samenleving waaruit typisch 'mannelijke' en typisch 'vrouwelijke' gedragspatronen voortkomen. De vraag is of daarnaast het Nederlandse arbeidsmigratiebeleid nog een rol speelt.

Het kabinet Balkenende II gaf met de notitie 'Naar een modern migratiebeleid' (2006) een aanzet tot herziening van het reguliere migratiebeleid. In de notitie werd als aanvulling op de restrictieve toelating van laaggeschoolde arbeidsmigranten een meer uitnodigend beleid voor kennis- en hoogwaardige arbeidsmigranten voorgesteld. Bij de behandeling van de kabinetsnotitie in de Tweede Kamer werd de vraag gesteld of in de vormgeving van het beleid niet voorbij was gegaan aan een mogelijke gender-bias in het arbeidsmigratiebeleid en aan de relatie tussen arbeids- en gezinsmigratie. Van de 161.480 mensen met een andere dan de Nederlandse nationaliteit die in de periode van 2000 tot en met 2005 als arbeidsmigrant werden geregistreerd, was maar 33 procent vrouw.
Voor de ondervertegenwoordiging van vrouwen zijn behalve het arbeidsmigratiebeleid uiteraard ook andere verklaringen te geven. We zullen die hieronder eerst bespreken, voor we aantonen dat daarnaast het arbeidsmigratiebeleid onbedoeld vrouwen kan discrimineren.

Foto: Morguefile/dtl

Biologische verschillen en migratiegedrag

De evolutionaire psychologie en de medische biologie zouden deels kunnen verklaren waarom meer mannen dan vrouwen vanwege arbeid migreren. Mensen die bereid zijn om risico te nemen, blijken over het algemeen eerder bereid om naar een ander land te migreren. Het Maastrichtse Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) bevestigde dit op basis van een onderzoek naar binnenlandse migratie van werknemers in Duitsland. Bovendien bleek uit hun onderzoek dat vooral mannen geneigd zijn om dergelijke risico's te nemen.
Het verhoogde risicozoekende gedrag van mannen is terug te voeren tot de gangbare rolpatronen van jagers en verzamelaars uit de tijd van het pleistoceen (ruim 10.000 jaar geleden) en zelfs vroeger. In alle culturen lopen adolescente en jongvolwassen mannen hogere risico's op sterfte door ongevallen en geweld dan jonge vrouwen. Dat is een karakteristiek die we delen met het merendeel van de primaten, en zeker onze naaste verwanten (chimpansees en gorilla's). Uit onderzoek van Evertzen blijkt bovendien dat de hersenen van mannen en vrouwen verschillen. Hoewel deze verschillen relatief zijn en onze plastische hersenen onder invloed van ervaringen sterk kunnen veranderen, is het waarschijnlijk dat door sommige van deze verschillen mannen eerder geneigd zijn om over te gaan tot risicovol (migratie) gedrag.

Genderpatronen op de arbeidsmarkt

Ook in sociologische studies is getracht om verschillen in het gedrag en in de sociale positie van mannen en vrouwen te verklaren. Een man stemt zijn gedrag af op wat door zijn sociale omgeving als normaal gedrag voor een man wordt beschouwd. Op eenzelfde manier volgt een vrouw het verwachtingspatroon ten aanzien van vrouwelijk gedrag. Een traditioneel verwachtingspatroon is dat jongens/mannen fysieke arbeid verrichten en eropuit trekken, terwijl meisjes/vrouwen huishoudelijke taken verrichten en beschermd moeten worden.
Feit is dat in vrijwel alle landen van de wereld de arbeidsparticipatie onder vrouwen (vooralsnog) lager is dan die onder mannen, en dat mannen vaker de beter betaalde functies vervullen. Dit komt

demodata

DIT JAAR 7 MILJARD INWONERS
De Verenigde Naties verwachten dat op 31 oktober 2011 de 7 miljardste inwoners kan worden verwelkomd. Dat is bijna 13 jaar na de komst van de 6 miljardste (in december 1998). De wereldbevolking deed er ruim 14 jaar over om te groeien van 3 naar 4 miljard, bijna 13 jaar om van 4 op 5 miljard te komen en minder dan 12 jaar om vervolgens de grens van 6 miljard te passeren. Nu neemt dat interval dus weer iets toe, en de passage naar 8 miljard wordt pas over 14 jaar verwacht (in 2025). Volgens de zojuist verschenen nieuwe VN-bevolkingsprognoses groeit de bevolking nog door naar 9 miljard (2043) en 10 miljard (2083), maar daarna treedt stabilisatie op. Het feit dat stabilisatie niet eerder zal optreden, is vooral toe te schrijven aan het nog hoge kindertal van de bevolking in 39 Afrikaanse landen, 6 Aziatische, 6 in Oceanië en 4 in Latijns Amerika. (VN)

Foto: Morguefile/manicmorff

mede doordat veelal van vrouwen wordt verwacht dat ze de zorg voor kinderen op zich nemen. Een logisch gevolg van deze taakverdeling is dat de kans, dat een man vanwege arbeid migreert, groter is. Daarnaast wordt het type arbeid waarvoor mannen en vrouwen worden opgeleid in sterke mate bepaald door genderrollen. Kijken we bijvoorbeeld naar de genoten opleiding van mannen en vrouwen in Nederland, dan blijkt dat vrouwen al jaren sterk zijn oververtegenwoordigd in de opleidingsrichtingen 'gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging' en dat mannelijke studenten domineren in de techniek. In bepaalde beroepsgroepen is daardoor een bepaalde sekseverdeling ontstaan die op haar beurt in de vraag naar arbeid gebruikelijk wordt gevonden. Een oververtegenwoordiging van vrouwen in zorg- en dienstverlenende beroepen, tegenover een oververtegenwoordiging van mannen in technische en fysieke beroepsgroepen, doet zich in veel andere landen voor. Degenen die vanwege arbeid naar een ander land willen migreren, zijn vervolgens afhankelijk van de sectorspecifieke vraag naar arbeid in het bestemmingsland. De ervaring leert dat dit vooralsnog vaak in het nadeel van vrouwen uitvalt.

Percentage van de arbeidsmigranten met Britse en Amerikaanse nationaliteit (2000 t/m 2005) dat zonder gezin naar Nederland kwam, onderverdeeld naar sekse

Bron: CBS.

Migrerende huishoudens

De beslissing om te migreren wordt meestal niet alleen door de individuele migrant genomen, maar komt vaak in samenspraak met familie- of gezinsleden tot stand. Meestal is een tijdelijke opsplitsing van het huishouden voor potentiële arbeidsmigranten niet wenselijk. Vaak is er echter geen andere mogelijkheid, maar dat geldt niet voor arbeidsmigranten voor wie migratie *an sich* geen absolute economische noodzaak is. Hoger opgeleide arbeidsmigranten migreren dan ook vaak samen met hun gezinsleden. Dit houdt dan meestal wel in dat de partner van de arbeidsmigrant zijn of haar baan in het herkomstland moet opzeggen. Omdat de arbeidsparticipatie onder mannen wereldwijd hoger is dan die onder vrouwen is deze consequentie eerder van toepassing op mannelijke partners van vrouwelijke arbeidsmigranten dan op vrouwelijke partners van mannelijke arbeidsmigranten. Daarnaast blijkt uit diverse studies, dat in het geval beide partners werken, vaker daadwerkelijk tot migratie wordt overgegaan als de (potentiële) arbeidsmigrant een man is. Volgens de econoom Jacob Mincer komt dit mede doordat vrouwen, in vergelijking met mannen, minder geneigd zijn om tot arbeidsmigratie over te gaan als het gezin niet mee-migreert of als de partner daartegen bezwaren heeft. Vrouwen zijn zelf vaak juist wel bereid om met hun man mee te migreren, ook als ze daarvoor hun baan moeten opgeven. Mannen daarentegen houden veelal vast aan hun dienstbetrekking, of willen er zeker van zijn dat ze in het bestemmingsland werk zullen vinden. Behalve de mate van emancipatie van beide partners kan een achterliggende oorzaak hiervan zijn dat mannen, omdat ze gemiddeld hoger zijn opgeleid en minder vaak in deeltijd werken, gemiddeld meer verdienen dan vrouwen. Verder laat een Amerikaanse overzichtsstudie onder leiding van de evolutiepsycholoog David Buss zien dat vrouwen het hebben van een partner met een hoog inkomen

relatief belangrijker vinden dan mannen. Daardoor wordt nog eens versterkt dat binnen heteroseksuele relaties veelal de mannelijke partner een hoger inkomen heeft. Arbeidsmigratie van een huishouden, waarbij de man zich gedwongen ziet om ten behoeve van de migratiewens van zijn vrouw zijn werkende status op te zeggen, zal dus een relatief groter financieel nadeel opleveren. Kortom, dat mannen oververtegenwoordigd zijn onder de arbeidsmigranten die naar Nederland komen, kan een gevolg zijn van het feit dat arbeidsmigranten veelal samen met hun gezin willen migreren.

Het versterkende effect van beleid

Het arbeidsmigratiebeleid kan een versterkend effect hebben op het hierboven beschreven mechanisme. Het gaat dan om de beperking van het recht van de mee-migrerende partner van een arbeidsmigrant die op basis van een Tewerkstellingsvergunning (TWV) naar Nederland is gekomen om in Nederland betaalde arbeid te verrichten. De partners van deze arbeidsmigranten mogen namelijk pas werken als ook hun werkgever over een TWV beschikt. De werking van deze beperking kan voor mannelijke en vrouwelijke arbeidsmigranten verschillen. Vooral voor vrouwen zal de beperking die aan de partner wordt opgelegd mogelijk een grotere drempel vormen om tot arbeidsmigratie over te gaan. Dit komt doordat potentiële vrouwelijke arbeidsmigranten, zoals hiervoor is aangegeven, vaker dan hun mannelijke evenknieën een partner hebben die het mogen werken in het land van bestemming als een belangrijke voorwaarde ziet om mee te migreren. De verwachting is dan ook dat het aandeel vrouwen onder arbeidsmigranten die op basis van een TWV naar Nederland zijn gekomen, kleiner zal zijn dan onder arbeidsmigranten die geen TWV (meer) nodig hebben. Onder de laatstgenoemde groep vallen migranten met een EU-nationaliteit en, sinds oktober 2004, de migranten die gebruik maken van de zogenoemde 'Kennismigrantenregeling'.

Britse versus Amerikaanse arbeidsmigranten

Een aanwijzing voor het vermoeden dat de seksesamenstelling van de arbeidsmigranteninstroom wordt beïnvloed door de rechten die de partners van arbeidsmigranten genieten, kan worden gevonden door de overkomst van arbeidsmigranten uit twee, op sociaal en cultureel gebied vergelijkbare herkomstlanden naast elkaar te zetten, te weten het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. In de periode 2000-2005 kwamen 11.816 Britse en 3.138 Amerikaanse arbeidsmigranten voor minimaal een jaar naar Nederland. Daarvan was respectievelijk 25 en 26 procent vrouw. Een belangrijk verschil voor de arbeidsmigranten uit deze twee landen was dat Amerikanen over een TWV moesten beschikken om in Nederland te mogen werken en de Britten niet. Dit betekende dat de partners van Amerikaanse arbeidsmigranten, in tegenstelling tot die van Britse arbeidsmigranten, werden beperkt in hun mogelijkheid om in Nederland betaalde arbeid te verrichten. Voor de arbeidsmigranten uit beide landen wordt in de figuur het aandeel vrouwen en het aandeel mannen weergegeven dat zonder gezin naar Nederland kwam.

Uit de figuur blijkt dat de mate waarin de Britse en Amerikaanse vrouwelijke arbeidsmigranten in de periode van 2000 tot en met 2005 met hun gezin naar Nederland kwamen inderdaad verschilde. Van de vrouwelijke arbeidsmigranten uit het Verenigd Koninkrijk kwam een kwart zonder gezin en driekwart met gezin naar Nederland. Van de mannelijke arbeidsmigranten uit het Verenigd Koninkrijk kwamen er, in vergelijking met hun vrouwelijke landgenoten, iets meer zonder gezin. Vrouwelijke arbeidsmigranten uit de Verenigde Staten daarentegen kwamen in ruimere mate dan Britse vrouwelijke arbeidsmigranten, en ook dan hun mannelijke landgenoten, zonder gezin.
Dat naar verhouding minder Amerikaanse vrouwelijke arbeidsmigranten met hun gezin migreerden dan Britse vrouwelijke arbeidsmigranten, houdt naar alle waarschijnlijkheid verband met de beperking van het recht van de partner om in Nederland betaalde arbeid te verrichten. Het is zeer goed mogelijk dat daardoor het aandeel vrouwen onder Amerikaanse arbeidsmigranten met gezin kleiner was dan wanneer zij, net als Britse arbeidsmigranten, geen TWV nodig zouden hebben.

Slotbeschouwing en discussie

Sinds jaar en dag komen naar Nederland meer mannelijke dan vrouwelijke arbeidsmigranten. Ook tegenwoordig is slechts een derde van de arbeidsmigranten vrouw. Voor een belangrijk deel komt dit doordat wereldwijd de arbeidsparticipatie van vrouwen lager is dan die van mannen, en vrouwen (daardoor) vaak minder verdienen. Daarbij komt dat mannen gemiddeld meer bereid zijn om risico's te nemen. De ongelijke sekseverdeling wordt versterkt door het Nederlandse arbeidsmigratiebeleid dat stelt dat de mee-migrerende partner van een arbeidsmigrant die op basis van een TWV naar Nederland is gekomen, geen betaalde arbeid in Nederland mag verrichten. Op deze manier werkt het arbeidsmigratiebeleid indirect discriminerend voor vrouwen. We mogen derhalve veronderstellen dat het afschaffen van deze restrictie ervoor zorgt dat de ondervertegen-

demodata

RELIGIEUZE JONGEREN IN DE MINDERHEID

Iets minder dan de helft van de jongeren van 12 tot 25 jaar zei in 2009 tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering te behoren. Dit aandeel is sinds 1997 met ongeveer zes procentpunten gedaald. Het kerkbezoek is laag onder jongeren. Ongeveer een op de zeven gaat regelmatig, dus minstens een keer per maand, naar de kerk of een andere godsdienstige bijeenkomst. In 2009 hing 54 procent van de 12- tot 18-jarigen en 45 procent van de 18- tot 25-jarigen een geloof aan. Ook het kerkbezoek is lager onder 18- tot 25-jarigen: 11 procent gaat minimaal eens per maand naar de kerk of een andere godsdienstige bijeenkomst. Bij de 12- tot 18-jarigen is dat 17 procent. Vergeleken met de 25-plussers, van wie gemiddeld 57 procent een geloof aanhangt en 18 procent maandelijks een godsdienstige bijeenkomst bezoekt, zijn vooral jongeren van 18 tot 25 jaar minder gelovig. In de periode 2005-2009 was iets meer dan één op de vijf jongeren rooms-katholiek, ongeveer één op de zeven protestant en iets minder dan één op de tien islamitisch. Van de protestantse jongeren gaat 52 procent regelmatig naar de kerk, van de rooms-katholieke jongeren gaat slechts 11 procent ten minste elke maand naar de kerk en van de islamitische jongeren gaat circa 35 procent elke maand naar de moskee. In het algemeen gaan de 12- tot 18-jarigen die een geloof aanhangen vaker naar de kerk dan de 18- tot 25-jarigen. (CBS)

Foto: Morguefile/xenia

demodata

VERSCHILLEN IN KINDERTAL

De toekomst is onzeker, vooral wat betreft het kindertal en een klein verschil in kindertal kan al grote gevolgen hebben. De middenvariant van de nieuwe VN-bevolkingsprognoses geeft aan dat er rond 2050 circa 9,3 miljard wereldburgers zullen zijn en aan het eind van deze eeuw circa 10,1 miljard; de lage variant (met gemiddeld een half kind lager dan de middenvariant) komt uit op 8,1 miljard rond 2050 en op 6,2 tegen 2100; de hoge variant (met gemiddeld een half kind hoger dan de middenvariant) gaat daarentegen via 10,6 miljard rond 2050 naar 15,8 miljard tegen 2100. In deze laatste variant blijft de wereldbevolking dus groeien met circa 1 miljard personen iedere 11 jaar. (VN)

woordiging van vrouwelijke arbeidsmigranten wat zal afnemen. Erg hoge verwachtingen moeten we hier echter niet aan verbinden, omdat de eerder genoemde factoren een veel groter stempel op de sekseverdeling van arbeidsmigranten drukken. Bovendien komt tegenwoordig, in vergelijking met zo'n vijf jaar geleden, een veel kleiner deel van de arbeidsmigranten nog op grond van een TWV naar Nederland. Dit komt deels door de Kennismigrantenregeling die in oktober 2004 werd ingevoerd, en doordat sinds 1 mei 2007 burgers uit enkele belangrijke Midden- en Oost-Europese herkomstlanden geen TWV meer nodig hebben. Arbeidsmigranten uit deze landen en dus ook hun partner hebben vrije toegang tot de Nederlandse arbeidsmarkt. Ook partners van arbeidsmigranten die op grond van de Kennismigrantenregeling zijn toegelaten, staat het vrij om in Nederland te werken. Van de niet-Nederlandse arbeidsmigranten uit landen waarvoor geen vrij verkeer van werknemers geldt, kwam in 2008 nog maar 39 procent op basis van een TWV naar Nederland.

LITERATUUR

- Buss, D.M., T.K. Shackelford, L.A. Kirkpatrick en R.J. Larsen (2001), A half century of mate preferences: The cultural evolution of values. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), pp. 491-503.
- Evertzen, A. (2007), *Vrouwelijkheid & mannelijkheid: Over sekseverschillen & gendergevolgen.* Apeldoorn: Het Spinhuis.
- Jaeger, A.D., T. Dohmen, A. Falk, D. Huffman, U. Sunde en H. Bonin (2008), *Direct evidence on risk attitudes and migration,* Maastricht: ROA.
- Mincer, J. (1978), Family migration decisions. *Journal of Political Economy*, 86(5), pp. 749-773.
- West, C. en D.H. Zimmerman (1987), Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), pp. 125-151.
- Wijkhuis, L.J.J. en R.P.W. Jennissen (2010), *Arbeidsmigratie naar Nederland: De invloed van gender en gezin.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Dr. L.J.J. Wijkhuijs, e-mail: l.j.j.wijkhuijs@minjus.nl, en **dr. R.P.W. Jennissen**, e-mail: r.p.w.jennissen@minjus.nl, Ministerie van Veiligheid en Justitie (WODC)

Demografisch beleid in Europa

MARK TER VEER, ANDRIES DE JONG EN ROB LOKE

In Nederland bestaat er weinig beleid met de expliciete doelstelling om het demografisch gedrag te beïnvloeden. Toch grijpen verschillende beleidsmaatregelen hier - direct of indirect - wel in op. Bijvoorbeeld het heffen van accijnzen op sigaretten om een gezonde levenswijze te stimuleren, wat tot minder sterfte moet leiden. Ook in andere landen van Europa worden diverse beleidsmaatregelen genomen met expliciete of impliciete demografische effecten. Om hiervan een indruk te krijgen is vorig jaar een elektronische enquête afgenomen bij een aantal experts uit Europa. Uit de resultaten van de enquête blijkt dat er duidelijke verschillen bestaan in de mate van beleidsinspanningen tussen Noord-Europa enerzijds en Zuid- en Oost-Europa anderzijds; West-Europa zit hier tussenin. De overheid in Noord-Europa loopt duidelijk voorop, vooral ten aanzien van migratie, kinderen krijgen en bevordering van gezond gedrag. In Zuid- en Oost-Europa lijkt het beleid daarentegen weinig geneigd om het demografisch gedrag te beïnvloeden.

Foto: ANP / MARCO DE SWART. Zwangere vrouwen staan klaar om op de foto te gaan in Breda. De actie was de aftrap van de estafette voor Wereldmoeders, met als doel handtekeningen te verzamelen op een petitie tegen moedersterfte die zal worden aangeboden aan de minister van Buitenlandse Zaken.

Onlangs is het ESPON-project DEMIFER (Demographic and Migratory Flows Affecting European Regions and Cities) afgerond (zie Demos van april). Voor 31 Europese landen zijn beleidsscenario's opgesteld met betrekking tot de toekomstige bevolkingsontwikkeling. Om de scenario's te valideren is in 2009 een elektronische enquête gehouden onder de 200 bezoekers van het ESPON open seminar 'Evidence for Regional Policy-Making' in Praag. In de enquête werd informatie verzameld over beleid in de landen van Europa dat demografische ontwikkelingen kan beïnvloeden. De enquête is gebaseerd op een vragenlijst die is ontwikkeld door IIASA als onderdeel van het European Framework 6 MicMac project. Aan de respondenten zijn vragen gesteld over de mate waarin in hun land (direct en indirect) beleid wordt gevoerd dat geboorte, sterfte, buitenlandse en binnenlandse migratie kan beïnvloeden. Tevens is aan de respondenten gevraagd in hoeverre ze dit beleid effectief vinden. De respondenten konden bij de vragen over 'mate van beleid' kiezen uit de antwoordcategorieën 'geen beleid', 'zwak', 'gemiddeld', 'sterk' en 'erg sterk'. Voor de statistische verwerking zijn deze scores vertaald in een 'intensiteitschaal', waardoor gemiddelde scores kunnen worden afgeleid. De effectiviteit wordt gemeten in een 'effectiviteitschaal', die is afgeleid uit de antwoordcategorieën 'erg negatief', 'negatief', 'geen effect', 'positief' en 'erg positief'.

De respons van de enquête bedroeg 61 ingevulde vragenlijsten. Omdat het gaat om een expertenquête werd eerst de mate van expertise van de respondenten gepeild. De overgrote meerderheid van de respondenten werkte voor de overheid en was werkzaam in een scala van beroepen als planner, onderzoeker, geograaf of consultant. Bijna de helft van de respondenten had vijf jaar of meer ervaring met beleid op het terrein van de demografie en ruim de helft van de respondenten beoordeelt hun eigen mate van expertise als gemiddeld tot hoog. De respondenten waren voorts vrij gelijkmatig over alle delen van Europa verspreid, waardoor het mogelijk is om een beeld te geven van geografische verschillen in demografisch beleid.

Foto: Morguefile/kconnors

Sterfte

(Zie figuur 1). Er zijn diverse vormen van gedrag die kunnen leiden tot een voortijdige dood. Het beleid kan met verschillende maatregelen trachten dergelijk gedrag te beïnvloeden. In de enquête is gekeken naar de aspecten roken, drinken (van alcoholische dranken) en (teveel) eten. Van deze drie onderdelen scoort het beteugelen van roken het hoogst. Ruim de helft van de respondenten zegt dat op dit terrein veel tot heel veel beleid wordt gevoerd. De respondenten denken bovendien dat dit beleid een positief effect heeft op het terugbrengen van sterfte. Ook wordt er veel beleid gevoerd om het gebruik van alcoholische dranken terug te dringen. Hierbij kan worden gedacht aan leeftijdsgrenzen (voor jongeren) om drank te mogen kopen. De respondenten denken echter dat dit beleid weinig effectief is. Het promoten van gezond eten (om obesitas te voorkomen) staat bij het beleid nog niet zo sterk in de belangstelling. Ook is men erg sceptisch over de effectiviteit hiervan op het terugbrengen van sterfte (men verwacht geen enkel – positief – effect).

Er bestaan binnen Europa duidelijk verschillen in het beleid ten aanzien van het voorkomen van schadelijke leefgewoonten. De Noord-Europese experts geven aan dat voor alle drie vormen van riskant gedrag het beleid zich hiermee bezig houdt, meer dan in West-Europa. In Zuid- en vooral Oost-Europa wordt volgens de respondenten relatief weinig beleid gevoerd om het ongezonde gedrag in te dammen. Wat betreft de inschatting van de effectiviteit van dit beleid zien we min of meer hetzelfde ruimtelijke patroon: het geloof hierin is bij respondenten uit Noord-Europa hoog terwijl dit in Oost-Europa vrijwel afwezig is (men verwacht zelfs een negatief effect van het beleid dat veel eten wil intomen).

Bij de voorzieningen voor gezondheidszorg, zoals ziekenhuizen, is niet alleen de kwaliteit van de medische zorg van belang, maar ook de toegankelijkheid ervan. De respondenten geven aan dat er veel politieke belangstelling bestaat voor dit onderwerp (te vergelijken met die voor het roken) en bovendien hebben ze veel vertrouwen in de effectiviteit van dit beleid om de sterfte terug te brengen. Wederom loopt Noord-Europa hierin voorop. In Oost-Europa wordt op dit terrein weliswaar vrij veel beleid gevoerd, maar de effectiviteit is volgens de respondenten zo goed als nihil.

In een open vraag konden de respondenten aangeven of er nog meer beleid met effecten op de sterfte bestond, dan wel nodig werd geacht. Hierbij wordt de verkeersveiligheid meer keren genoemd. Men vindt dat de overheid het openbaar vervoer zou moeten stimuleren en meer aandacht moet schenken aan het beperken van het gebruik van alcohol en drugs in het verkeer. Ook zou het beleid volgens de respondenten meer aandacht kunnen geven aan de promotie van sport. Ten slotte zou meer beleid ten aanzien van milieuvervuiling gewenst zijn.

Concluderend kan worden gesteld dat beleid ten aanzien van sterfte in alle landen van Europa duidelijk aanwezig is. Er wordt volgens de respondenten veel gedaan aan het beteugelen van slechte gewoonten als roken en veel drinken. In meer of mindere mate vinden de respondenten dit beleid ook succesvol. Noord-Europa loopt voorop in dergelijk beleid, maar ook in West-Europa is dergelijk beleid ruimschoots aanwezig. Zuid-Europa en vooral Oost-Europa zijn volgens de respondenten veel minder geneigd om dit te zien

Figuur 1. Aspecten van sterfte: antwoorden op vragen over intensiteit en effectiviteit van beleid

Figuur 2. Aspecten van vruchtbaarheid: antwoorden op vragen over intensiteit en effectiviteit van beleid

Figuur 3. Aspecten van internationale migratie: antwoorden op vragen over intensiteit en effectiviteit van beleid

demodata

VERSCHILLEN IN VERGRIJZING

Verschillen in kindertal zorgen wereldwijd voor verschillen in het vergrijzingsproces. Nu is 11 procent van de bevolking in landen met een laag kindertal 65 jaar of ouder. De nieuwe VN-bevolkingsprognoses geven aan dat dat rond 2050 circa 26 procent en aan het eind van deze eeuw circa 28 procent zal zijn. In landen met een hoge vruchtbaarheid loopt die trend van 3 procent nu naar 6 procent in 2050 en 16 procent tegen 2100. In landen met een 'intermediair' kindertal loopt het percentage 65-plussers op van 6 procent nu naar circa 26 procent aan het eind van deze eeuw. Vergrijzing doet zich dus overal ter wereld voor. (VN)

als een zaak van politieke interventie. Bovendien zijn ze vrij sceptisch over de doelmatigheid van dit beleid.

Vruchtbaarheid

Om de omvang van de bevolking in stand te houden dienen vrouwen minstens twee kinderen te krijgen, maar dit peil wordt in de meeste westerse landen bij lange na niet meer gehaald. In landen als Duitsland, Italië, Spanje en verschillende Oost-Europese landen krijgen vrouwen gemiddeld 1,5 kinderen of minder. Het stimuleren van het krijgen van kinderen kan een middel zijn om bevolkingskrimp af te remmen.

Volgens de experts wordt er in de meeste landen echter maar weinig beleid gevoerd om de vruchtbaarheid te bevorderen, in ieder geval veel minder dan op het gebied van sterfte. Beleid kan gericht zijn op het stimuleren van om kinderen te krijgen, het beïnvloeden van het kindertal, het helpen van paren met vruchtbaarheidsproblemen (bijvoorbeeld een IVF-behandeling), de abortuswetgeving en het stimuleren van migratie uit landen met een hoge vruchtbaarheid. Met betrekking tot abortus wordt het meest vaak beleid gevoerd. Het minst populair is het beleid dat tracht de immigratie te bevorderen uit landen met een hoge vruchtbaarheid. Wat betreft de effectiviteit van deze maatregelen zijn de respondenten doorgaans vrij sceptisch (zie figuur 2).

In het geografisch patroon van de antwoorden komt vrijwel hetzelfde beeld naar voren als bij het beleid ten aanzien van sterfte. In Noord-Europa wordt er veel beleid ontwikkeld om het krijgen van een kind te stimuleren. Dit gaat samen met een vrij groot vertrouwen in de effectiviteit van dit beleid. Hiertegenover staan Zuid- en Oost-Europa met vrij weinig beleid, waarvan bovendien eerder een negatief dan positief effect wordt verwacht. De pro-natalistische positie van Noord-Europa komt niet als een verrassing: het beleid van de Scandinavische landen staat al decennia lang in het teken van het combineren van moederschap met het buitenshuis werken van vrouwen.

De respondenten geven ook suggesties om (nieuw) beleid te ontwikkelen om de vruchtbaarheid verder te bevorderen. In dit kader wordt het combineren van moederschap met betaalde arbeid vrij vaak genoemd, onder andere door het bevorderen van parttime werken, meer kinderopvang en langer zwangerschapsverlof. Ook wordt gewezen op het belang van de woningmarkt: er zouden meer eengezinswoningen voor jonge paren moeten komen.

Concluderend kan worden gesteld dat respondenten denken dat overheden vrij gereserveerd staan tegenover maatregelen om de vruchtbaarheid te bevorderen. Ze denken dat de keuze voor kinderen een privézaak wordt gevonden, waarmee de overheid zich niet direct mag bemoeien. Respondenten uit Noord-Europa denken hier anders over: er wordt hier wel veel beleid gevoerd (denk aan kinderopvang en zwangerschapsverlof) en ze verwachten hier ook een positief effect van op de vruchtbaarheid.

Internationale migratie

In de laatste decennia wordt de bevolkingsgroei in de meeste Westerse landen vooral bepaald door de internationale migratie. Met het oog op de verwachte krimp van de beroepsbevolking in de komende decennia, denken bepaalde landen dat immigratie dit kan tegengaan.

De respondenten zijn het met elkaar eens dat er veel beleidsmaatregelen bestaan op het terrein van de internationale migratie. Vooral op het terrein van het stimuleren dan wel ontmoedigen van migratie van buiten de Europese Unie bestaat volgens respondenten veel beleid. Opvallend is dat dit niet geldt voor Oost-Europa. Over de effectiviteit van dit beleid waren de respondenten het niet erg met elkaar eens: een derde van de respondenten gaf een positief effect aan en eveneens een derde dacht dat het geen effect had. In Noord-Europa bestaat nog het meeste vertrouwen in het nut van een dergelijk beleid (zie figuur 3).

De respondenten denken dat in alle delen van Europa veel beleid wordt gevoerd ten aanzien van het beperken van de verblijfsduur van de immigranten. Veel arbeidsmigranten blijven maar enkele jaren en vertrekken daarna weer. Bij langer

Foto: AFP PHOTO / BELGA PHOTO / NICOLAS MAETERLINCK.

Kinderen van vluchtelingen op het station van Schaerbeek bij Brussel op 28 november 2010. Enkele vluchtelingengezinnen verbleven vanwege de kou in het station.

verblijf doen ze een hoger beroep op de sociale voorzieningen en dit kan voor het beleid een reden zijn om de duur van het verblijf te beperken. De meningen over de effectiviteit van dit beleid lopen uiteen: in Noord-Europa en Oost-Europa wordt het vrij hoog ingeschat, terwijl in Zuid- en West-Europa sterk wordt getwijfeld aan de doelmatigheid van dit beleid.

Er bestaat volgens respondenten ook veel aandacht in het beleid om de immigratie te beperken tot specifieke herkomstlanden of bepaalde typen migranten. Het kan namelijk voor de sociale cohesie of de bijdrage aan de economie van belang zijn of de immigranten afkomstig zijn uit westerse dan wel niet-westerse landen en of het arbeidsmigranten dan wel andere migranten betreft. In Noord-Europa in het bijzonder denken de respondenten dat er veel beleid wordt gevoerd op dit terrein.

Volgens de respondenten is het stimuleren van retourmigratie of migratie naar andere landen in Europa duidelijk minder belangrijk dan de andere beleidsmaatregelen, hoewel het toch redelijk vaak voorkomt. Over de effectiviteit zijn ze overal in Europa vrij sceptisch; in de Oost-Europese landen worden zelfs negatieve effecten hiervan verwacht. Naast het afremmen van migratie is het ook mogelijk om een land aantrekkelijk te maken voor arbeidsimmigranten. Ook dit type beleid komt volgens respondenten vrij vaak voor en vooral in Noord-Europa. Bovendien denken ze ook dat dit beleid vrij succesvol is.

De respondenten geven voorts aan dat het beleid rekening moet houden met de belangrijke rol van werkgelegenheid (waarbij het verkrijgen van werkvergunningen van belang is). Grote verschillen in welvaart tussen Oost- en West-Europa werken hierbij stimulerend op de buitenlandse migratie. Als de wettelijke regels worden aangescherpt kan het moeilijker worden om legaal Europa binnen te komen, en dit veroorzaakt mogelijk meer illegale immigratie. Verschillende respondenten wijzen op de noodzaak om hulpprogramma's (hetzij noodprogramma's, hetzij structurele hulpprogramma's) te starten in de landen van herkomst (buiten Europa).

Gezien het groeiend belang van buitenlandse migratie voor de bevolkingsgroei, is het niet verwonderlijk dat volgens respondenten veel landen veel aandacht schenken aan het stimuleren of afremmen van buitenlandse migratie. Dit is in alle Europese landen zichtbaar, hoewel het sterker is in Noord-Europa en minder sterk in Oost-Europa.

Binnenlandse migratie

In verschillende landen wijken regionale trends van elkaar af. Vaak groeien de centrale regio's nog steeds. Hier tegenover staan perifere regio's waarin de bevolkingsomvang stabiel blijft of die een bevolkingskrimp meemaken. Die krimp kan een bedreiging vormen voor het voorzieningenniveau.

Volgens de respondenten wordt er vrijwel nergens in Europa stevig beleid gevoerd om migratie tussen regio's te stimuleren. De helft van de respondenten geeft aan dat dergelijk beleid niet bestaat en slechts een kwart geeft aan dat er enige maatregelen op dit terrein bestaan (zie figuur 4).

demodata

RUIM 12 MILJARD EURO AAN NALATENSCHAPPEN

In 2008 werd er door overledenen in Nederland in totaal ruim 12 miljard euro aan vermogen nagelaten. Dit kwam neer op gemiddeld 110.000 euro per nalatenschap. Van 111.000 nalatenschappen ging het bij 6 op de 10 om een nagelaten vermogen tot 50.000 euro. De helft hiervan betrof vermogens van minder dan 10.000 euro. Ruim 15 procent van de nagelaten vermogens had een waarde van ten minste 200.000 euro. Van vier procent werd 500.000 euro of meer nagelaten. Bij een klein aantal van de nalatenschappen (0,7 procent) waren de schulden even groot als of groter dan de bezittingen. De verdeling van het nagelaten vermogen is erg scheef. (CBS)

Figuur 4. Aspecten van binnenlandse migratie: antwoorden op vragen over intensiteit en effectiviteit van beleid

Foto: ANP PHOTO XTRA / LEX VAN LIESHOUT. Een onderzoeker op de IVF-afdeling van het academisch ziekenhuis Maastricht (azM) is bezig met apparatuur voor embryoselectie. Het ziekenhuis selecteert embryo's voor moeders die willen voorkomen dat hun kinderen een erfelijke vorm van borst- of darmkanker krijgen.

Ze geven daarbij tevens aan dat dergelijk beleid weinig effectief is. In Noord-Europa is er overigens wel meer aandacht voor het stimuleren van binnenlandse migratie.

Het is ook mogelijk om bepaalde voorzieningen aan te bieden waardoor een regio aantrekkelijker wordt voor binnenlandse migratie. De respondenten denken dat hiervoor iets meer belangstelling bij het beleid bestaat, hoewel de doelmatigheid van dit beleid weer sterk wordt betwijfeld.

Duidelijk anders ligt het wat betreft het beleid dat erop is gericht om economisch zwakke regio's te stimuleren. De helft van de respondenten geeft aan dat er redelijk veel beleidsinspanningen op dit terrein zijn. Dit type beleid is vrij sterk in Noord-Europa, maar ook in de andere delen van Europa wordt duidelijk beleid gevoerd. De respondenten zijn echter over de effecten op de binnenlandse migratie vrij sceptisch.

Ze geven aan dat er meer beleid op dit terrein is gewenst. Er zou meer politieke belangstelling moeten komen voor de rol van de aantrekkelijkheid van hoofdsteden bij de binnenlandse migratie. Hierbij dient ook het effect van de aanwezigheid van onderwijsinstellingen en de mate van suburbanisatie betrokken te worden. Ook de woningmarkt, in het bijzonder de sociale woningbouw, dient daarbij betrokken te worden. De respondenten menen bovendien dat er een duidelijke behoefte bestaat aan meer consistent beleid op het terrein van binnenlandse migratie. Bij dit beleid moet niet alleen worden gekeken naar lokale omstandigheden maar moet ook de regionale context in ogenschouw worden genomen. In het bijzonder in krimpende regio's zouden lokale overheden met elkaar moeten samenwerken. Op nationaal niveau zou het wenselijk zijn om de leefomstandigheden in perifere regio's te verbeteren, teneinde zo mensen aan te trekken.

Concluderend: volgens respondenten is het beleid ten aanzien van binnenlandse migratie nog vrij beperkt. Omdat het aantal krimpende regio's in de toekomst mogelijk snel zal toenemen, stelt dit de regio's voor belangrijke uitdagingen. Het besef hiervan groeit hetgeen onder meer blijkt uit het feit dat er aandacht is gekomen voor het stimuleren van economisch zwakke regio's.

Conclusie

Er bestaat weinig beleid met de expliciete doelstelling het demografisch gedrag te beïnvloeden, maar toch grijpen verschillende beleidsmaatregelen hier – direct of indirect - op in. Noord-Europa loopt volgens respondenten duidelijk voorop wat betreft het beleid om demografisch gedrag te beïnvloeden. Dit is vooral duidelijk zichtbaar bij het beleid ten aanzien van het stimuleren of ontmoedigen van verschillende soorten migratie van buiten de EU, het stimuleren van kinderen krijgen en het ontmoedigen van ongezonde gewoonten als roken en teveel alcohol drinken. De Scandinavische landen voeren hierop meer beleid en de respondenten geven aan dat het gevoerde beleid behoorlijk effectief is. Dit staat in contrast met Oost-Europa, waar het beleid ten aanzien van demografisch gedrag grotendeels nog in de kinderschoenen staat. West- en Zuid-Europa nemen een middenpositie in, waarbij West-Europa volgens het gevoel van de respondenten over de hele linie wat hoger scoort ten aanzien van de mate en de effectiviteit van het beleid.

LITERATUUR:

- NIDI (2009), Bridging the micro-macro gap in population forecasting. Online via: http://www.nidi.knaw.nl/en/micmac/.
- Prommer, I. en C. Wilson (2006), An analytical summary of the current practices of definition of assumption making in population projections. Deliverable D14. Work Package 3, Uncertainty, expert knowledge in Bridging the micro-macro gap in population forecasting, EU Contract no. SP23-CT-2005-006637. International Institute for Applied Systems Analysis Schlossplatz 1 A-2361 Laxenburg, Austria. Online via: http://www.nidi.knaw.nl/en/micmac/publications/.

M. ter Veer MSc, drs. A.H. de Jong, drs. R. Loke, Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), e-mail: Mark.terVeer@pbl.nl

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen.
Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijsexemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Luc Bonneux drs. Jeannette Schoorl
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	demos.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

demodata

OUDERS HEBBEN MEER TIJD VOOR KINDEREN

Er gaat tegenwoordig meer tijd naar de kinderen dan vroeger. Moeders besteden bijna 14 uur per week aan de zorg voor kinderen, vaders ruim zes uur per week. Ouders met een jongste kind tot 4 jaar besteden beduidend meer tijd aan hun kinderen, namelijk ruim 16 uur per week. Ondanks het feit dat de arbeidsdeelname van vrouwen in de afgelopen decennia sterk is toegenomen, gaat er tegenwoordig meer tijd naar de kinderen dan vroeger. De tijd die werkende moeders en vaders aan de kinderen besteden, is sinds 1980 zelfs bijna verdubbeld. De meeste ouders ervaren de combinatie van betaald werk en de zorg voor kinderen als druk maar verrijkend. Bijna een op de drie ouders ervaart deze combinatie als zwaar; dan gaat het vooral om ouders van heel jonge kinderen (onder de vier jaar oud) en om alleenstaande moeders. Het combineren van arbeid en zorg wordt als minder zwaar ervaren wanneer ouders zich gesteund weten door hun werkgever en er begrip is wanneer zij onverwacht niet op het werk aanwezig kunnen zijn. (Gezinsrapport 2011 SCP)